

BOFIT Online

2000 • No. 4

Pekka Sutela

Venäjä vaalien jälkeen

Suomen Pankki
Siirtymätalouksien tutkimuslaitos
BOFIT

ISSN 1456-811X (online)
24.5.2000

Suomen Pankki
Siirtymätalouksien tutkimuslaitos (BOFIT)
Helsinki 2000

Tässä julkaisussa esitetyt mielipiteet ovat kirjoittajan omia eivätkä välttämättä edusta Suomen Pankin kantaa.

Sisällys

Tiivistelmä	4
Kokonaistaloudellinen tilanne	5
Venäläinen markkinatalous	8
Putinin uhat ja mahdollisuudet	11
Suomi	14
Entä jos Putin onnistuu?	15

Pekka Sutela*

Venäjä vaalien jälkeen

Tiivistelmä

Kevään 200 presidentinvaalit sinetöivät kymmenvuotisen Boris Jeltsinin kauden lopun Venäjällä ja vahvistivat uuden, ilmeisesti suunnilleen saman pituiseksi jatkuvan Vladimir Putinin kauden alun. Putin peri talouden, jonka tila on parempi kuin vuosikymmeniin: tuotanto kasvaa, inflaatio alenee, valuuttakurssi on vakaa ja investoinnitkin näyttävät kasvavan. Ensimmäistä kertaa pitkään aikaan Venäjällä ei ole taloudellisen kriisin ilmapiiri, ja päätöksentekijät saattaisivat keskittyä pitkän aikavälin rakenneuudistusten suunnitteluun ja toteuttamiseen. Venäjä tarvitsee uudistuksia kestäväen kasvun, tehokkuuden ja oikeudenmukaisemman tulonjaon aikaansaamiseksi. Mutta hyvä taloudellinen tila voi olla suurin este uudistuksille, jos se johtaa liialliseen tyytyväisyyteen.

Esitelmä kuvaa Venäjän nykyisen makrotaloudellisen tilan, Venäjälle muodostuneen talousjärjestelmän ominaispiirteet ja sen, mitä nyt luullaan tiedettävän uudelle hallinnolle valmistellusta talousohjelmaehdotuksesta. Se keskustelelee myös niistä kriittisistä arvioista, joita voidaan tehdä Suomen ja yleisemminkin kansainvälisen yhteisön tähänastisesta Venäjäpolitiikasta.

Asiasanat: Venäjä, taloudellinen kehitys, talouspolitiikka, Vladimir Putin

* Suomen Pankin Siirtymätalouksien tutkimuslaitoksen päällikkö; Helsingin kauppakorkeakoulun kansantaloustieteen dosentti; Deutsches Institut für Wirtschaftsforschungin Forschungsprofessor. Esitettävät mielipiteet ovat kirjoittajan omia eivätkä edusta Suomen Pankin kantaa.

Esitelmä Kansantaloudellisen yhdistyksen kokouksessa 15. toukokuuta 2000.

Otsikko mainitut vaalit ovat tietenkin Venäjän äskeiset presidentinvaalit, vaikka voitaisiinkin väittää, etteivät ne ole tärkeimmät maan ajankohtaisista vaaleista. Vladimir Putinin valtakauden alku vahvistui jo viime joulukuun duuman vaaleissa. Niissähän kävi ilmi, ettei Jeltsinin vallan perimykselle itse asiassa ollut muuta vaihtoehtoa kuin hänen itsensä valitsema. Kyse ei ollut vain Tshetshenian sodasta, maan valtaeliitin ja tiedotusvälineiden kannatuksesta ja Putinin henkilöstä, vaan ehkä ennen muuta siitä, ettei vaaleissa yksinkertaisesti ollut riittävän uskottavaa ja haluttavaa vaihtoehtoa tarjolla. Tämä pätee vielä suuremmassa määrin nyt. Myös kaikki seuraavat aluevaalit ovat keskeisen tärkeitä. Niissä nähdään, missä määrin kuvernöörinkunta kääntyy Putinin taakse.

Venäjän taloutta kannattaa tällä hetkellä tarkastella kolmesta näkökulmasta. Ne ovat ajankohtainen kokonaistaloudellinen tilanne, maahan muotoutunut talousjärjestelmä ja ne muutokset, joita voidaan odottaa presidentti Putinin ilmeisesti kahden vaalikauden pituiseksi muodostuvalla valtakaudella. Se on kahdeksan tai – mahdollisen perustuslainmuutoksen jälkeen – yksitoista vuotta. Käyn keskustelun tässä järjestyksessä. Lopuksi kysyn, mitä tilanne merkitsee Suomen kannalta.

Kokonaistaloudellinen tilanne

Venäjän taloudellinen tilanne ei ole itsenäisyyden aikana ollut yhtä hyvä kuin nyt. Jos otetaan mukaan neuvostotalouden kausi, joutuu menemään ainakin 1970-luvulle, ennen kuin tapaa yhtä hyvät makrotalouden luvut. Tilastoitu kokonaistuotanto, jonka vielä keväällä 1999 ennakoitiin supistuvan jopa seitsemällä prosentilla, kasvoi viime vuonna 3,2 prosenttia. Viime vuoden kesästä alkaen kasvu on ollut 6-7 prosentin vuositasolla, ja kuluvan vuoden kasvuennusteita on aika yleisesti korjattu aikaisemmista 1-2 prosentista neljän tai jopa kuuden prosentin tasolle. Varovaisimpiin kuuluva Kansainvälinen valuuttarahasto ennakoi vielä kevään World Economic Outlookissa vain 1,5 prosentin mutta nyt 3,5 prosentin kasvua. Vuoden 2001 kasvuennusteet ovat yleisesti hieman alhaisempia kuin tälle vuodelle. Nämä vuodet ovat ensimmäiset kiistattoman kasvun vuodet sitten 1980-luvun loppupuolen. Kasvu seuraa elokuussa 1998 puhjennutta kriisiä, jossa yhdistyivät kaikki klassisen finanssikriisin osat: valuuttakriisi, velkakriisi ja pankkikriisi. Suuri kysymys on, miksi Venäjä selviytyi tuosta kriisistä näin vähällä.

Teollisuustuotanto vetää kasvua. Tämän vuoden alkupuolella kasvu on ollut 10-15 prosentin luokkaa, monilla aloilla paljon vahvempaa. Teollisuustuotannon nopean kasvun taustalla on puolestaan tavattoman voimakas nettovienti, viime vuonna kokonaista 16,3 prosenttia BKT:sta. Valitettavasti Venäjän jo perinteisestikin suuren kauppataaseen ylijäämän paisuminen on pikemmin johtunut tuonnin supistumisesta kuin viennin arvon noususta. Viennin arvo on ollut rajussa nousussa vasta kuluvan vuoden alussa. Tammi-helmikuussa viennin arvo nousi 47 prosenttia edellisestä vuodesta. Öljyn viennin määrä kasvoi vain kolme prosenttia, sen arvo kokonaista 190 prosenttia edellisestä vuodesta. Vuoden 1998 kriisin jälkeen tilastoitu tuonti supistui jopa 40 prosenttia, ja sen dollariarvo on vasta viime kuukausina alkanut nousta varovasti. Tämä oli tietysti täysin odotettua, kun rajua devalvoituminen yli 70 prosentilla ja reaaliansioiden supistuminen merkitsivät ruplan reaalisin kurssin heikkenemistä myös noin 40 prosentilla. Vaikka viime kuukausina ruplalla on ollut vahvistumispaineita, pääosa devalvaation kilpailukykyedusta on edelleen jäljellä.

Valtavirtakannan mukaan rupla olisi ollut yliarvostettu ennen elokuuta 1998 ja devalvoituminen olisi voitu välttää vain tietoisella devalvaatiolla. Keskuspankki pyrkiin – vaikka ei ehkä kovin tarmokkaasti – ruplan kelluttamiseen jo marraskuusta 1997 alkaen, mutta sopiva poliittinen aika päätökselle ei koskaan tullut. Mutta oliko rupla yliarvostettu? Tasapainovaluuttakurssin määrittäminen Venäjän kaltaiselle energian ja raaka-aineiden viejälle ei ole helppoa, mutta kun muistetaan ettei dollarimääräinen keskimääräinen kuukausipalkka koskaan noussut yli 200 dollarin ja oli pikemmin vakaa kuin nouseva vuosina 1997-1998, ei väitetä ruplan ilmeisestä yliarvostuksesta ennen kriisiä voine pitää todistettuna. Ilmeistä sen sijaan lienee, että nykyinen ruplan kurssi, joka johtaa 60-70 dollarin keskimääräisiin kuukausipalkkoihin, on voimakkaasti aliarvostettu.

Suurin poliittinen yllätys vuosina 1998-1999 oli, että kriisin yhteydessä valtaan tullut pääministeri Jevgeni Primakovin hallitus oli valmis hyväksymään devalvaation aiheuttaman reaalityulojen laskun. Kun kyse oli Venäjän itsenäisen historian selvästi vasemmistolaisimmasta hallituksesta, olisi voinut olettaa sen ryhtyvän nimellispalkkojen korottamiseen. Pääministeri ja talouspolitiikasta vastannut ensimmäinen varapääministeri Juri Masljukov, Neuvostoliiton keskussuunnittelukomitean entinen päällikkö, vahvistivat näitä odotuksia kertomalla valtakautensa alussa, kuinka Venäjä oli joutunut 1930-luvun suuren laman kaltaiseen alhaisen kapasiteetin käyttöasteen tilaan, ja kuinka talous oli vedettävä kriisistä kokonaiskysyntää lisäämällä. Tämän odotettiin yleisesti merkitsevän setelirahoitusta, korkeaa inflaatiota ja kriisin syventymistä. Hyperinflaation peikko maalattiin jälleen seinälle.

Näin ei kuitenkaan käynyt. Olisi väärin sanoa, kuten usein tehdään, ettei Primakovin hallitus tehnyt talouspolitiikassa mitään. Kyllä se teki, nimittäin petti kaikki lupauksensa, ja niin tekemällä pelasti talouden vielä pahemmasta pulasta. Tämä kuvaa, kuinka laajalle levinnyt makrotaloudellinen konsensus Venäjälle on muodostunut. Toisin kuin 1990-luvun ensi puoliskolla, kukaan poliittisesti vastuunalainen päättäjä ei enää halua korkeaa ja ailahtelevaa inflaatiota, epävakaa valuuttakurssia ja jatkuvaa dollarisointia. Tämä konsensus, jonka Primakov ja Masljukov päätöksentekijän asemaan päästyään jakoivat, pelasti Venäjän talouden ja on nykyisen kasvun taustalla. Sama konsensus näkyy voimakkaana keskusteluissa Putinin valtakauden talouspolitiikasta.

Tosin kasvun voimaa ei pidä liioitella. Vaikka teollisuustuotanto onkin jo selvästi ohittanut vuoden 1997 tasonsa, tämä ei päde bruttokansantuotteeseen eikä myöskään kulutukseen. Kulutus supistui vuonna 1999 vuositasolla vielä selvästi mutta on nyt reaalityulojen tavoin kasvussa. Tulojen ja kulutuksen kasvu seuraa aktiviteetin kohentumisesta mutta myös talouspoliittisista päätöksistä. Julkisen sektorin palkkoja on korotettu viidenneksellä ja eläkkeiden korotusta on varhennettu. Kun kulutus voimistuu ja teollisuuden nousu vaatii entistä enemmän investointeja, on epätodennäköistä että viimevuotisen kaltaista nettovientä voitaisiin ylläpitää kauaakaan. Tosin kuluvan vuoden alun tilastot kertovat entistä suuremmasta kauppataseen ylijäämästä.

Venäjän käynnissä oleva kasvu perustuu siis tuontia korvaavan teollisuustuotannon nopeaan lisääntymiseen. Valuutan aliarvostuksen ylläpitäminen kasvavassa taloudessa ei ole yksinkertaista, ja devalvaatioedun kuihtumista on – tosin tähän asti turhaan – odotettu jo kauan. Suuri, vastaamistaan odottava kysymys on, kuinka paljon venäläiset yritykset ovat nyt pystyneet parantamaan reaalista kilpailukykyään. Huono merkki on, ettei vientiin ole nähty tulleen uusia, markkinoilla kilpailukykyisiä tuotteita. Investoinnit näyttäisivät kasvaneen viime vuonna muutaman prosentin, mutta tilastoihin liittyy epävarmuutta. Toinen huono merkki on, että rahoitusjärjestelmän käytyä lävitse syvä kriisi entistäkin suurempi osa investoinneista rahoitetaan kassavirrasta. Kun rahoituksen välittämistä ei tapahdu juuri laisinkaan, investoinnit

kohdistuvat niihin perinteisiin tuotantolaitoksiin, jotka nyt menestyvät hintakilpailukykynsä ja korkeiden raaka-ainehintojen takia. Kaivattua rakennemuutosta ei tapahdu, ja uusien yritysten mahdollisuus saada rahoitusta on heikko.

Tuotannon kasvu ilman hyvin toimivaa rahoitusjärjestelmää on jopa johtanut päätelmiin joiden mukaan pankkisektorin uudistamisella ei olisi lyhyen aikavälin prioriteettia talouspolitiikassa. Tämä kanta on vaarallinen. Lyhyen aikavälin pituus kasvaa helposti, jolloin nykyinen tuotantorakenne jähmettyy pysyväksi eikä uudelle yrittäjyydelle synny tilaa. PK-sektori tuottaa Venäjällä vain kymmenesosan kansantulosta, kun luku on kehittyneissä markkinatalouksissa puolet tai enemmän. Lisäksi pankkisektorin uudistaminen koskee maan poliittis-taloudellisen hallitsemistavan ydintä, ja toiminta tai toimimattomuus siinä testaa päätöksentekijöiden uudistamishalua yleisemminkin.

Pankkisektorissa on tapahtunut vain heikkoa kehittymistä. Säästöt nousevat, mutta kolme neljänestä niistä menee valtion omistamaan Sberpankkiin. Se on myös suuri luotottaja. Se, etteivät viranomaiset suostuneet Sberpankin erityistilintarkastukseen syksyllä 1999 oli yksi syy miksi, miksi IMF päätti joulukuussa olla maksamatta aiemmin sovitun luoton erää. Edistyminen asiassa on myöhemminkin ollut hidasta.

Vaikka tuotanto kasvaa, inflaatio on laskussa, ja päätynee noin 15 prosentin tasolle tänä vuonna. Valuuttakurssi on jokseenkin vakaa, ja paine on sen vahvistumiseen, ei heikkenemiseen. Valuuttavaranto on voimistunut 11 miljardin dollarin tasolta 17 miljardiin, mikä vastaa viiden kuukauden tuontia.

Vaikka viennin dollarimääräinen arvo ei olekaan noussut ennen viime kuukausia, viejien ruplamääräiset tulot ja siten kannattavuus ovat kohentuneet selvästi. Tammikuussa yritysten yhteenlasketut voitot olivat 2,6 -kertaiset vuotta aikaisempaan tilanteeseen verrattuna. Tämä on näkynyt kautta talouden remonetarisoitumisena, kun palkka- ja verorästien määrä on supistunut. Yritysten erääntyneet velat olivat vuonna 38, viime vuonna 24 prosenttia BKT:sta. Verotulot ovat kasvaneet ennakoitua voimakkaammin. Velat federaation budjettiin ja budjettirahastoihin vähenivät 16 prosentista 10 prosenttiin BKT:sta. Aiempaa suurempi osa veroista on maksettu rahana. Viime vuonna ei liene hyväksytty keskinäisten saatavien kuittauksia federaation budjettituloksi, ja tämän vuoden alusta on muutettu verotulon jakosääntöä tavalla minkä pitäisi vähentää alueiden kannustimia muun kuin rahan hyväksymiseen verotulona. Tämä on luonnollisesti parantanut finanssipolitiikan mahdollisuuksia. Valtion palkat maksetaan tällä hetkellä ajallaan, ja palkkarästit ovat alenemassa.

Remonetarisoituminen näkyy myös teollisuuden liikevaihdossa, missä vaihtokaupan osuus nousi vuoden 1992 viidestä prosentista runsaaseen neljäänkymmeneen ja kriisin jälkeen jopa yli puoleen. Nyt sekin on laskenut, ja vastaa kolmannesta liikevaihdosta. Luonnollisista monopoleista rautateiden ja sähköverkon osalta rahan käyttö maksuvälineenä on vahvistunut.

Myönteisen kehityksen perustana on siis vuoden 1998 devalvaatio ja sen edut säilyttänyt talouspolitiikka. Öljyn epätavallisen nopeasti noussut hinta on toki auttanut, onhan Venäjän viennistä yli 40 prosenttia polttoaineita ja energiaa. Tavallisen nyrkkisäännön mukaan dollari öljyn barrelihinnassa merkitsee noin miljardia dollaria Venäjän vientituloissa. Mutta energian tuotanto ei ole suinkaan kasvanut kautta linjan. Ensimmäisellä neljänneksellä sähkön tuotanto kasvoi kaksi ja öljyn neljä prosenttia, mutta kaasun tuotanto supistui yhden prosentin. Kotimarkkinateollisuus on teollisuustuotannon kasvun ydin, ja kasvu on kaikkein nopeinta kevyessä teollisuudessa.

Kaiken kaikkiaan kuva on siis tavattoman hyvä. Siihen toki liittyy haasteita: kuinka ylläpitää valuutan aliarvostus, kuinka hallita budjetin menopuoli yhtä hyvin kuin tähän asti on pääosin tapahtunut, kuinka pitää inflaatio alhaisena tulojen kasvaessa, ja kuinka estää

energian saatavuuden muuttuminen kasvun esteeksi. On sinällään kiintoisa kysymys, kuinka teollisuustuotanto on voinut kasvaa lähes 12 prosenttia samaan aikaan kun sähkön tuotanto nousi vain kaksi prosenttia. Yksi myönteinen mahdollisuus on, että tuotantoa on siirtynyt harmaasta sektorista tilaston piiriin. On myös syytä kysyä, onko kasvulla ollut aliarvostetun valuutan ja korkeiden raaka-ainehintojen lisäksi kolmaskin pilari. Kotimaiset energian hinnat on pidetty kriisin jälkeen erittäin alhaalla, jopa niin että vientiä on jouduttu rajoittamaan kotimaisen saatavuuden varmistamiseksi. Samalla on luotu varsin huomattava epäsuora subventio, joka estää energian käytön järkiperäistämistä. Toukokuun alun hinnannousut poistivat siitä vain osan.

Talouden elpymisen luoma hyvän olon tunne selittää osin Venäjän duuman- ja presidentin vaalien tuloksen. Selityksiä on toki muitakin, ulottuen perinteestä äänestää valtaapitäviä Putinin vastustajien heikkoon uskottavuuteen ja tiedotusvälineiden suorasukaiseen puolueellisuuteen. Mutta tämä hyvän olon tunne saattaa olla myös tulevan talouspolitiikan suurin vaara. Venäjällä on perinteisesti uudistettu taloutta silloin kun öljyn hinta on alhainen. Jos se nyt laskisi – esimerkiksi – 15-17 dollariin, uudistuspolitiikan todennäköisyys olisi dramaattisesti suurempi kuin jos se pysyy nykyisellä tasolla.

Kiistatonta pitäisi olla, että Venäjä tarvitsee kipeästi uuden rakenneuudistusten aallon. Kaikki olemassa olevat kilpailukykyraportit osoittavat sen. Se, ettei kriisin jälkeen ole ilmaantunut uusia kilpailukykyisiä vientituotteita, osoittaa myös sen. Tosiasia on, ettei rakenneuudistuksia ole juurikaan tapahtunut 1990-luvun puolivälin jälkeen. Pitäisi olla selvää, että maan kasvuedellytykset nykyisen talousjärjestelmän puitteissa ovat varsin vaatimattomat. Tällä hetkellä teollisuustuotanto kasvaa nopeasti, vaikka investointien kasvu on hitaampaa ja lähes kaikki investoinnit rahoitetaan kassavirrasta. Pidemmällä aikavälillä Venäjän kasvun täytyy perustua investointeihin. Neuvostoliitolta peritty pääomakanta on pienempi, vanhempi, enemmän väärissä paikoissa sijaitseva ja väärin tuotteiden valmistamiseen tarkoitettu kuin sopii kasvavalle, uudistuvalla ja kansainväliseen talouteen avoimelle taloudelle. Monia osia pääomakannasta ei ole voitu ylläpitää viimeisten viidentoista vuoden aikana. Kuluminen ja häiriöalttiisuus ovat suuri uhka. Maa pitäisi rakentaa uudestaan. Se edellyttää korkeaa kotimaista säästämistä ja sen tehokasta kanavoimista yrityksille, jotka tietävät mitä haluavat tehdä tulevaisuudessa. Se edellyttää myös uusia yrityksiä. Tämä ei toteudu, ellei talous ja yhteiskunta uudistu.

Ja vaikka uskoisi, että olemassa olevan kapasiteetin käyttöasteen merkittävä kohottaminen vain pienillä investoinneilla on mahdollista ja toivottavaa, ei voi uskoa että se tapahtuisi ilman merkittävää kohentumista yrityshallinnassa ja liikkeenjohdossa. Sekin on uudistusten asia.

Ellei Venäjä pysty uudistumaan, on nyt käynnissä olevasta kasvusta huolimatta edelleen uskottavaa, että maa tulee parhaassakin tapauksessa kasvamaan vain hitaasti, niin että elintasokuilu joka kulkee meidän ja Baltian maiden itärajaa pitkin ja siitä etelään, tulee entisestään syvenemään. Se ei voi olla tavoiteltava lopputulos.

Venäläinen markkinatalous

Voidaan nähdäkseni hyvillä perusteilla väittää, että Venäjälle on viimeisten noin viidentoista vuoden aikana muodostunut ja ehkä myös vakiintunut oma talousjärjestelmänsä, jota paremman nimityksen puuttuessa kutsun venäläiseksi markkinataloudeksi. Sillä on neljä keskeistä tunnusmerkkiä.

Se, että venäläiset omistusoikeudet ovat usein huonosti määritellyt ja heikosti puolustettavissa, ei ole ainutlaatuisia nykymaailmassakaan. Niiden jakauma on sen sijaan vailla vertailukohtaa entisen Neuvostoliiton alueen ulkopuolella. Massayksityistämishjelmassa sallittiin poliittisena kompromissina mahdollisuus, joka käytännössä johti siihen, että suurimmassa osassa teollisuutta ja palveluita ja koko maataloudessa sisäpiiriläiset ovat keskeiset omistajat. Tarkkaa ja ajanmukaista kuvaa omistuksen jakaumasta ei ole, mutta ilmeisestikin työntekijät ovat usein suurimpia omistajia, kun taas yritysten managerit ovat aktiiviset omistusoikeuksien käyttäjiä. He ja heidän lähipiirinsä ovat tärkeimmät omistajat useimmissa suuremmissa yrityksissä. Pankkien, sijoitusyhtiöiden ja ulkomaalaisten merkitys omistajina on marginaalinen. Poikkeuksena ovat muutama kymmenen suurta, lähinnä vientiin ja infrastruktuuriin suuntautunutta yritystä, joiden osakkeiden jälkimarkkinat myös hallitsevat osakemarkkinoita.

Toisin kuin on usein väitetty, niin kutsutut oligarkit eivät ole koskaan omistaneet puolta Venäjän teollisuudesta. Heillä on ollut tärkeää ja näkyvää omistusta monissa suuryrityksissä ja esimerkiksi joukkotiedotusvälineissä, mutta vuoden 1998 kriisi heikensi heistä useita ehkä jopa ratkaisevasti. Myös heidän poliittinen painonsa on keventynyt, kun valtio ei enää tarvitse heidän kanavoimiaan rahoja budjetin alijäämän kattamiseen. Kun Jeltsinin kaudella federaation budjetin alijäämä vaihteli 5-10 prosentin tasolla bruttokansantuotteesta, nyt se on tasapainoinen. Valtio tulee toimiin omillaan.

Taloudellisesti keskeinen ongelma eivät siis ole oligarkit, se on sisäpiiriomistus. Sisäpiiriomistajat näyttävät pitävän asemaansa useammin vallan ja työpaikkatakuun kuin varallisuuden lisäämisen kysymyksenä. Heillä ei ole muita varoja investointeihin kuin kassavirta, ja ulkopuolisia sijoittajia ja jopa pankkilainoja pidetään useammin uhkana kuin mahdollisuutena. Näin tehokkuus ja rakennemuutos kärsivät. Yksityistetty pääomakanta on usein taloudellisesti arvoton uusissa olosuhteissa, mutta siihen liittyy oikeus raaka-ainevirtoihin, joita viemällä kerätään kassavirtaa ja myös ulkomaille sijoitettavaa varallisuutta. Kun maassa on useita satoja yhden yrityksen kaupunkeja ja muuallakin yrityksillä on tärkeä rooli kunnallispalveluiden ja perusrakenteen tarjoajina, sisäpiiriomistus tekee niiden pakottamisen kovaan budjettirajoitteeseen ja kilpailullisuuteen erityisen vaikeaksi. Silti se ei ole mahdotonta. Sähkön ja kaasun maksamatta jättäminen (ja sen kompensoiminen tarjoajille sallimalla niille verorästit) on ollut keskeinen osa yritysten ja kuntien pehmeitä budjettirajoitteita ja koko talouden maksurästiongelmia. Kun valtio on nyttemmin alkanut vaatia verojen maksamista ajallaan, rahan osuus energiamonopoliin liikevaihdossa on kasvanut dramaattisesti, vaikkei asiakkaiden poiskytkeminen juuri olekaan mahdollista.

Toinen venäläisen markkinatalouden ominaispiirre onkin ollut se, että vaikka kyse on vaihdantaan perustuvasta ja siis markkinataloudesta, se ei oikeastaan ole rahatalous. Ruplamääräisen lavean rahan suhde bruttokansantuotteeseen on ollut alle 20 prosenttia. Kierrossa on suuremmasta arvosta dollareita kuin ruplia, mutta Venäjän erikoisuus ovat olleet jo mainittu vaihtokauppa, maksurästit ja myös erilaisten korvikerahojen käyttö. Kun monet korvikerahat olivat alueellisia, ne ovat myös uhanneet talousalueen yhtenäisyyttä.

Talouden osittainen remonetarisoituminen devalvaation jälkeen viittaa siihen, että kyse on ainakin osin ollut likviditeettirajoitteesta. Venäjän kokonaistaloudellinen vakauttaminen vuosina 1996-1998 perustui lähes kokonaan tiukkaan rahapolitiikkaan ja valuuttakurssin sitomiseen ilman että finanssipolitiikka olisi tukenut sitä. Tämä johti suoraan sellaisiin julkisiin maksusitoumuksiin, joille ei ollut rahoitusta. Julkiset maksurästit aiheuttivat kerrannaisvaikutuksen ja niillä oli myös demonstraatiovaikutus. Kun riskittömiksi luultujen valtion velkapapereiden reaali ex post tuotto oli kymmeniä prosentteja tai enemmän vuodessa, nämä markkinat syrjäyttivät rahan käyttöä muualla. Ja kun budjettivajetta yritettiin

hoitaa kiskomalla yhä suurempi osa kansantulosta veroiksi, pako rahan käytöstä, dollarisoituminen ja valuuttapako olivat luonnollisia seurauksia. Vaihtokauppa mahdollisti myös ns. virtuaalitaloutta, tuotantoa ilman varsinaista taloudellista perustaa. Osa tuotannosta tuotti negatiivista arvonlisää.

Rahan käyttöön perustumattoman talouden paisuminen – kyse on monesti myös harmaasta taloudesta verojen kaihtamisen mielessä – on esimerkki niistä taloudellisista vääristymistä joita talouspolitiikka on synnyttänyt Venäjällä. Toisin kuin saattaisi luulla, Venäjä on korkean verotaakan maa, jossa ainakin 40 prosenttia laillisesta bruttokansantuotteesta on maksettu veroina. Verojärjestelmä on ollut mielivaltainen ja tarkoitustaan vastaamaton. Se on kerännyt paljon veroja, mutta samalla kasvattanut harmaata sektoria, vähentänyt rahan käyttöä ja johtanut tilanteeseen, jossa PK-sektori tuottaa vain kymmenesosan kokonaistuotannosta. Kehittyneissä markkinatalouksissa luku on tyypillisesti puolet tai enemmän.

Demonetarisoitumisen syyt ovat osin hämärän peitossa, mutta seurauksista ei pitäisi vallita epäselvyyttä. Voimme ihailla monipolvisten vaihtoketjujen punomiseen tarvittavaa kekseliäisyyttä, mutta Adam Smithistä alkaen olemme uskoneet, että rahan käyttöönotto on ollut eniten tehokkuutta lisännyt yhteiskunnallinen innovaatio. Vaihtoketjujen hyödyntäminen on saattanut pitää monet tehtaat käynnissä, mutta rahatalous antaa myös mahdollisuuden säästämiseen tulevia investointeja varten. On syytä uskoa, että Venäjän säästämis- ja siksi myös investointiaste on selvästi alhaisempi kuin se viidesosa jonka tilastot näyttävät.

Venäjän kaltaisen markkinatalouden tilastollinen kuvaaminen onkin hankalaa. Niin kuin tilastot laaditaan ja nykyisillä valuuttakursseilla Venäjä on tosin Suomea suurempi mutta selvästi Ruotsia pienempi kansantalous. Maailmantaloudessa Venäjä on tietysti verrattomasti pienempi tekijä kuin Ruotsi, katsottiin sitten kauppaa, investointeja tai kansainvälistä liiketoimintaa. Maan viralliseen tilastoon sisältyy oletus harmaasta taloudesta, joka olisi neljänneksen luokkaa koko tuotannosta. Vaikka oikea luku olisi puolet, kuten monet luulevat, asioiden mittakaava ei muuttuisi.

On oletettavaa, että teollisuustuotannon kaltaiset luvut ovat jokseenkin luotettavia. Epävarmuus lisääntyy, kun mukaan otetaan muun muassa palvelukset kokonaistuotannon arviointia varten. Pitkälle mennyt dollarisointi – jossa käteisellä on keskeinen rooli – tekee kansantalouden tilinpidon keskeiset käsitteet, kuten säästämisen ja investoinnit, epäluotettaviksi. Ulkomaankauppatilastot ovat kiistatta epäluotettavat. Venäjä on vapauttanut lyhyet pääomaliikkeet, vaikka suoria sijoituksia säännellään tiukasti. Tämä tekee maksutaseen lähinnä esimerkinomaiseksi laskelmaksi.

Kolmanteen venäläisen markkinatalouden ominaispiirteeseen liittyy syvä historiallinen ironia. Marxin perusarvosteluja porvarillista yhteiskuntaa vastaan oli talouden, politiikan ja arkielämän alueiden erkaantuminen toisistaan ja siitä seuraava vieraantuminen. Asiat – markkinoiden mykät lait – hallitsevat ihmisiä, ja demokratia pysähtyy tehtaan portille. Sosialismissa asioiden piti olla toisin. Kaiken vallan keskittäminen puoluejohdolle merkitsi käytännössä, että aivan liian suuri osa taloudellisista päätöksistä tehtiin poliittisin perustein. Siirtymisen markkinatalouteen piti merkitä, että poliittinen ja taloudellinen valta jälleen erkaantuisivat toisistaan. Tässä mielessä valtion piti vetäytyä taloudesta.

Venäjällä on näin käynyt vain osin. Valtio on edelleen työntekijöiden jälkeen suurin omistaja, ja puuttuu talouden toimintaan lukemattomin venäläisen byrokratian hyvin tuntemin tavoin. Tämä näkyy keskusvaltion tasolla mutta erityisesti alueilla. Venäjän alueellistuminen on johtanut normaalin markkinataloudellisen kehityksen taantumiseen. Keskimääräinen venäläinen alue on pieni, ilman aitoa kykyä rahan ansaitsemiseen ja riippuvainen yhdestä tai muutamasta suuryrityksestä. Poliittinen ja taloudellisen vallan, mahdin ja pääoman, suhde siellä on vielä likeisempi kuin keskuksessa. Päätökset ovat huonompia kuin keskus haluaisi

tehtäviksi, sisäpiiriläisyys vielä hallitsevampaa, korruptio vielä jokapäiväisempää, oikeusistuinten ja joukkoviestimien itsenäisyys vielä kuvitteellisempaa kuin keskuksessa. Niin demokratian kuin markkinoidenkin toiminta on alueellistuneella Venäjällä huonompaa kuin se olisi keskitetyimmässä ratkaisussa.

Poliittisen vallan ja pääoman yhteen kietoutuminen, varsinkin alueilla, on Venäjällä suuremman mittaluokan ongelma kuin oligarkit tai järjestäytyneet rikollisuus. Se on vakavin piirre Venäjän julkisen sektorin heikkoudessa. Valtio ei kykene johtamaan maan kehitystä, eikä edes vastaamaan perustehtävistään. Kokonaistaloudellinen kehitys on kriisiytynyt toistuvasti, ja perustavaa laatua olevien julkisten hyödykkeiden tarjonta on heikkoa.

Neljäs venäläisen markkinatalouden ominaispiirre on sen duaalitaloudelliseksi muotoutunut rakenne. Kun viennin osuus kokonaistuotannosta on 40 prosenttia, maa on – samoin kuin rahoitusmarkkinoiden osalta vuosina 1997-1998, kun ulkomaalaiset omistivat ainakin kolmanneksen, mahdollisesti puolet valtion ruplamääräisistä velkapapereista – riippuvainen kansainvälisestä taloudesta. 40 prosenttia viennistä menee Euroopan unionin alueelle. Mutta vientiperusta on kapea, koostuu lähes pelkästään energiasta ja raaka-aineista. Kun investoidaan ilman rahoitusjärjestelmän olemassaoloa, myös investoinnit painottuvat tälle alalle. Pääosa työllisyydestä taas on aliarvostetulla valuutalla ja myös alhaisten kotimaisten energian hintojen muodostamalla tuella suojatussa kotimarkkinatuotannossa, joka tuottaa kansainvälisesti kilpailukyvyttömiä tuotteita ja hyvin alhaisia palkkoja.

Tällainen kaksoistalouden rakenne tunnetaan hyvin monista kehitysmaista varsinkin mutta ei pelkästään Latinalaisessa Amerikassa. Laveammassa mielessä Venäjä poikkeaa niistä historiansa ja esimerkiksi työvoiman koulutusasteen puolesta. Mutta talouspolitiikan ongelmat, suuret elintasoerot, alhainen investointiaste ja alhaisena pysyvä kasvuvauhti ovat näille maille yhteisiä. Presidentti Putin, tai ainakin hänen puhekirjoittajansa, ovat täysin tietoisia tästä. Hän on toistuvasti sanonut Venäjän tulevaisuuden riippuvan seuraavista vuosista: joko maa nousee uudelleen tai taantuu kehitysmaan asemaan, Euroopan kaasun toimittajaksi.

Putinin uhat ja mahdollisuudet

Monet seikat puhuvat sen puolesta, että Putinin valtakauden alkaessa aloitetaan myös talousuudistuksen toinen aalto. Presidentti itse on, kuten juuri todettiin, tietoinen tilanteen vakavuudesta, eikä ole välttänyt suurten odotusten lataamisen taakkaa. Venäjällä ei ensimmäisen kerran ainakaan viiteentoista vuoteen ole taloudellisen kriisin ilmapiiriä, vaan päätöksentekijöillä on mahdollisuus paneutua pidemmän aikavälin kysymysten ratkaisemiseen. Maassa ei myöskään ole poliittista kriisiä, vaan Putinin valtakauden odotetaan jatkuvan täydet kaksi kautta. Ensimmäistä kertaa itsenäistymisen jälkeen toimeenpanevan ja lakia säätävän vallan välillä ei ole ristiriitaa, vaan Putin voi odottaa saavansa duuman ja myös federaationeuvoston tuen. Makrotaloudellisista peruskysymyksistä vallitsee yhteisymmärrys, ja näkemykset ovat selvästi olleet yhtenäistymässä myös rakenneuudistusten suhteen. Nationalistisia, vasemmistolaisia ja populistisia kantoja ei juuri näy julkisessa debatissa, vaan sen mukaan Putinin valittavissa on vain liberaaleja ja ääriiberaaleja kantoja. Tämä koskee myös julkisen sektorin asemaa. Ulkomailla on vähintäänkin paljon ymmärrystä Putinin ongelmia kohtaan. Häntä pidetään johtajana jonka kanssa voidaan tehdä bisnestä, myös johtajana joka on hyvä kuuntelija – ainakin niin kauan kuin keskustelu ei koske Tshetsheniaa.

Vallitsevan tilanteen vahvuuksia on myös se, että tällä kertaa ohjelmaa kirjoittavat itse venäläiset, vaikka he ovatkin viime vaiheessa konsultoineet ainakin kansainvälisiä rahoituslaitoksia, joiden hyväksyntä ohjelmalle halutaan riippumatta siitä, liittykö se

rahoitus sopimuksiin vai ei. Kun kukaan ei voi väittää, että uudistukset ovat vaikkapa IMF:n sanelemia, Venäjän sitoutumisen niiden toteuttamiseen pitäisi olla aikaisempaa lujempaa. Myös se, että aikaisempien uudistusten historia on kertomus niin voitoista kuin tappioista, on varmaankin kasvattanut uudistuksen tekemisen ammattitaitoa maassa.

Entä mitä tulee miinuspuolelle? Tärkein on jo tullut esille: makrotaloudellinen tilanne voi olla liian hyvä, johtaa väärään tyytyväisyyteen ja päätösten lykkäämiseen. Kysymysmerkkejä liittyy myös Putiniin henkilönä. Hän ei ole koskaan aikaisemmin ollut itsenäinen päätöksentekijä; hänellä ei ole omia talouspoliittisia näkemyksiä, ja niinpä hän voi vaihtaa lähestymistapaa vastoinkäymisten sattuessa; ylimalkaan ei tiedetä kuinka hän toimii joutuessaan vastustuksen kohteeksi tai epäonnistuessaan. Hänen henkilöhistoriansa on tässä suhteessa ongelmallinen. Hän on myös luvannut, kuten poliitikot tekevät, keskenään ristiriitaisia asioita. Yhtäältä hän lupaa yhteiskunnallista vakautta, toisaalta syvällä käyviä ja väistämättä epäsymmetrisiä kustannuksia tuottavia muutoksia. Molempia ei voi saada. Nykyinen järjestelmä on monelle edullinen, eikä muutos voisi tapahtua niin ettei vakiintuneita etuja loukattaisi. Ne, jotka nyt lupaavat vakautta ja tasapainoa, ovat muutoksen vastustajia. Mutta kaikki epävakaus ei tietenkään johda haluttuun muutokseen.

Kauan odotettu Putinin talouspoliittinen ohjelma on jo olemassa, ainakin on olemassa kolme keskenään kilpailevaa ohjelmaa. Talouspoliittisen eliitin voimasuhteet tulevat käymään ilmi, kun – niin kuin on syytä odottaa – Putin omaksuu sen ohjelman, mitä hyvin lähellä tähänastisenkin talouspolitiikan valmistelua ja tekemistä olleet valtavirran liberaalit ovat kirjoittaneet ns. Grefin Strategia-laitoksen sateenvarjon alla. Tätä ohjelmaa ei ole julkistettu, mutta yhtä ja toista tiedetään sen sisällöstä. Kysymys on hyvin laajasta, joidenkin tietojen mukaan 300 sivun asiakirjasta, joka sisältää kaiken sen hyvän ja tarpeellisen mitä yleensä ajatellaan Venäjän tarvitsevan. Ohjelmassa ei varmaankaan ole suuria yllätyksiä. Se on hyvä. Yllätykset olisivat todennäköisesti kielteisiä. Suurin ongelma on ohjelman kaikenkattavuudessa. Se jättää käytännön talouspolitiikan teon riippuvaiseksi myöhemmin tehtävästä priorisoinnista ja ajoittamisesta.

Ohjelma kattaa eri lähteistä saatujen tietojen mukaan muun muassa seuraavat painopisteet:

- (1) Valtiontalouden uudistus. Rajoitetaan budjetin alijäämä korkeintaan yhteen prosenttiin seuraavien neljän vuoden aikana. Leikataan hitaasti menoja, varsinkin federaation menoja alueilla. Perustetaan valtiokonttori valvomaan kaikkea rahankäyttöä, myös puolustusministeriössä. Poistetaan menositoumukset, joihin ei ole varaa. Johdonmukaistetaan keskuksen ja alueiden välinen tulojen ja rahankäytön jako. Voimistetaan keskustason tukimaksujen käytön valvontaa alueilla.
- (2) Verouudistus. Alennetaan yritysveroa ja siirretään painopistettä enemmän tuloveron suuntaan. Vähennetään erillisten verojen määrää. Parannetaan ALV-hallintoa, mutta jätetään ALV-prosentti entiselleen. Poistetaan verotuksen poikkeussäännöt ja erivaupudet. Yhdenmukaistetaan tullisääntöjä ja parannetaan tullihallintoa. Kehitetään fiskaalista federalismia.
- (3) Kilpailun edistäminen. Yksinkertaistetaan uusien yritysten rekisteröintiä, rajoitetaan erilaisten valvonta- ja tarkastuselinten valtaa ja yksinkertaistetaan varsinkin pienyritysten valvontaa. Luodaan yhdenmukaiset kilpailuolosuhteet.
- (4) Oikeuslaitoksen uudistus. Selvennetään ja yksinkertaistetaan oikeudellisia menettelytapoja. Vahvistetaan arbitraation asemaa. Lisätään oikeuslaitoksen varoja, mm korot tamalla tuomareiden ja muiden palkkoja. Oikeusistuimien tulee olla riippumattomia viranomaisista, erityisesti paikallisista.

- (5) Luonnollisten monopolien uudistaminen. Uudistetaan sähköverkon hallinta (UES). Poistetaan tai vähennetään epäsuoria tukimaksuja ja veropoikkeuksia. Nostetaan sähkön ja kaasun hintoja. Perustetaan ratahallintokeskus.
- (6) Sosiaalisen turvajärjestelmän uudistus. Vähennetään turvaverkon riippuvuutta yrityksistä. Supistetaan eläkehaitaria. Otetaan käyttöön pakollinen eläkesäästäminen. Kohotetaan eläkeikä vähitellen 65 vuoteen. Edistetään yksityisiä eläkejärjestelyjä. Uudistetaan asuminen ja kunnallispalvelut.
- (7) Julkisen hallinnon uudistaminen. Vähennetään julkisen sektorin työvoimaa. Selkiytetään ministeriöjärjestelmää. Uudistetaan julkisen sektorin palkkaus. Keskuksen ja alueiden lainsäädännön on sovittava yhteen. Kuvernöörit on voitava erottaa, jos perustuslaki tuomioistuin päättää heidän rikkoneen lakeja. Kielletään alueilta ulkomaisen velan otto.
- (8) Pankkiuudistus. Muutetaan pankkien vararikkolakia, vahvistetaan pankkisektorin uudistamista ja siirrytään kansainväliseen kirjanpitokäytäntöön. Parannetaan pankkien valvontaa, mutta ei varauduta käyttämään paljon julkisia varoja niiden uudelleenpääomittamiseen.
- (9) Yrityshallinnan ja omistusoikeuksien vahvistaminen.
- (10) Ja niin edelleen.

Putinin talouspolitiikka on lähtenyt liikkeelle hyvin hitaasti. Hän on keskittynyt paljon enemmän julkisuuden hallintaan kuin käytännön politiikan tekemiseen. Nyt jo poliittisessa prosessissa olevista asioista ilmeistä oirearvoa omaavat ainakin verouudistus, vuoden 2001 budjetin alustava käsittely sekä maaomaisuuden vapaan kaupan mahdollistava lainsäädäntö. Ainakin viimeksi mainittu on väestön keskuudessa epäsuosittu ajatus ja Putin onkin viimeksi esittänyt, että kysymys ratkaistaisiin aluetasolla. Jos näin kävisi, kyseessä olisi vallitsevan käytännön jatkaminen ja vaarallinen taka-askel pyrkimyksessä kohti koko maan kattavia yhtenäisiä taloudellisia toimintasääntöjä. Mutta tämä myönnytyksensä saattaa olla vain yksi ensimmäisistä merkeistä Putinin ja keskuksen vallan tosiasiallisesta heikkoudesta. Pyrkimys keskusjohtoisuuden lujittamiseen on, niin kuin edellä perusteltiin, oikea, mutta kun Tyyris Tyllerö on kerran rikottu, on epäselvää saavatko presidentin miehet sitä enää kokoon.

Valtavirtaliberaalit – ja heitä tukien kansainväliset rahoituslaitokset – argumentoivat että tarpeelliset rakenneuudistukset tehdään ja hyvää talouspolitiikkaa noudattaen Venäjä pystyy kasvamaan keskipitkällä aikavälillä viisi prosenttia vuodessa. Ääriliberaali presidentin talouspoliittinen neuvonantaja Andrei Illarionov on puolestaan väittänyt, että kasvu nousee neljässä vuodessa kymmeneen prosenttiin tai sen ylikin, mikäli julkisen sektorin menot leikataan puoleen nykyisestä. On kuviteltavissa, vaikka ei todennäköistä eikä tietenkään suotavaa, että tällaisen ihmeläkkeen lupaaminen voittaa sellaisen presidentin huomion, jolla ei ole omaa taloudellista koulutusta eikä kokemusta, joka on luvannut paljon ja joka on tottunut olemaan käskyjen vastaanottajana, ei niiden antajana.

Tällaiset luvut eivät ole ennusteita, vaan lähinnä poliittisia argumentteja. On hyvin mahdollista, että toteutuva kasvu jää niitä alhaisemmaksi. Jos näin on, Venäjän sisäpolitiikkaa tulee pitkään hallitsemaan eri toimintojen taistelu hitaasti lisääntyvien niukkojen voimavarojen jaosta. Keskushallintoa lukuun ottamatta on vaikea löytää sellaista yhteiskunnan osaa tai toimintoa, joka ei voisi oikeutetusti sanoa tulleen raa'asti laiminlyödyksi viimeisten viidentoista vuoden aikana. Tämä pätee investointeihin, infrastruktuuriin, koulutukseen, terveydenhoitoon, tutkimukseen ja kehitystoimintaan, eläkkeisiin, armeijaan – mihin tahansa. Yhteiskunnassa, jonka instituutiot ovat paljolti kehittymättömiä, tällaisten jakokonfliktien sovittaminen tulee olemaan poikkeuksellisen vaikeaa. Ja pitkällä aikavälillä kasvun ja hyvinvoinnin mahdollisuuksia varjostavat sellaiset hitaat ja syvät prosessit, joihin ei edellä

ole edes viitattu: pääomakannan vanhentuminen, koulutuksen tason lasku, ympäristön pilaantuminen, väestön supistuminen ja ikääntyminen, eriarvoisuuden kasvu, köyhyys, huumeet ja sairaudet.

Suomi

Jos Venäjä kasvaa, niin kuin lisääntyvässä määrin ennustetaan, tänä vuonna vaikkapa viisi prosenttia ja rupla samalla vahvistuu reaalisesti, naapurimme kasvaa markkina-alueena huomattavan nopeasti. Se näkyy jo nyt rajan ylittävän tavaraliikenteen kasvuna, ja kysymys on, onko tuottajillamme kapasiteettia vastata voimistumaan kysyntään ja – kaikkien tiettävästi tapahtuneiden leikkausten jälkeen – asiantuntemusta toimia Venäjällä. Kokonaistaloudellisen tilanteen kohentuminen ei vielä merkitse, että into investoida Venäjälle vahvistuisi nopeasti. Siihen tarvitaan paljon muutakin.

Välitöntä taloudellista yhteistyötä laajemmissa kysymyksissä on yritettävä arvioida kriittisesti myös tähänastista Venäjä-politiikkaamme. Ensimmäinen ongelma on, tarvitseeko Suomi oman Venäjän-politiikkansa sitä tilannetta varten, että naapurimaasta tulee jälleen taloudellinen mahdollisuus, tai sitten varautuakseen siihen tilanteeseen, jossa Putinin mahdollisesti epäonnistunut talouspolitiikka saattaa johtaa voimakkaisiin poliittisiin reaktioihin. On tuskin järkevää ajatella että maamme Venäjä-politiikan tulisi jatkossa rajoittua vain osallistumiseen Euroopan unionin yhteisen Venäjä-politiikan muotoiluun ja toteuttamiseen, ainakaan sen enempää kuin tällainen samastuminen luonnehtii Espanjan Maghreb-politiikkaa tai Britannian USA-suhdetta.

Pohjoisen ulottuvuuden politiikka ei voi tyhjentää omaa panostamme suhteisiin Venäjän kanssa. Voi olla, että se on ollut ihanteellinen diplomaattinen aloite, jota kukaan ei voi vastustaa, ja jonka jokainen pystyy täyttämään omalla sisällöllään, mutta se on myös osoittautunut sekä liian kattavaksi että liian rajoittavaksi sateenvarjokäsitteeksi. Liian kattavaksi, koska siihen voidaan liittää mitä tahansa. Liian rajoittavaksi, koska viime kädessä se näyttää Suomelle tarkoittaneen kaasuputkea (ja tulee Ruotsille tarkoittamaan Kaliningradia). Pohjoisen ulottuvuuden ja Euroopan unionin Venäjä-politiikan suhde on jäänyt pysyvästi epäselväksi.

Kolmas osa Suomen Venäjä-politiikkaa, jota voi arvioida kriittisesti, on jokseenkin epäkritiikittömästi annettu tukemme Venäjän alueellistumiselle. Kuten edellä todettiin, alueellistuminen ei ole palvellut hyvinvointia, avoimuutta ja demokratiaa Venäjällä. Se on hyvinkin voinut olla väistämätön, varsinkin kun muistaa millaisilla aseilla Boris Jeltsin aikoinaan kävi Mihail Gorbatshovia vastaan. Mutta nykytilanteessa on syytä tukea Putinin uudelleenkeskittämiseen pyrkivää politiikkaa.

Paras tapa tukea Putinin Venäjän uudistumista on kuitenkin miettiä, mitä voidaan mahdollisesti tehdä uudistuspolitiikan johdonmukaisuuden ja pitkäjänteisyyden edesauttamiseksi. Keski-Euroopan siirtymämaille politiikan ulkoisena ankkurina on toiminut pyrkimys läntisen yhteisön organisaatioiden, ennen muuta Euroopan unionin jäsenyyteen. Acquin kahdeksankymmentätuhatta sivua tarjoavat jokseenkin johdonmukaisen ja todistetusti toimintakykyisen mallin siitä millaiseksi nykyaikainen yhteiskunta olisi rakennettava. Venäjältä tällainen hyvin määritelty tavoite on puuttunut, osin siksi että useimpien venäläisten mukaan maasta ei koskaan voi tai pidä tulla normaalia eurooppalaista maata. Ja kun politiikalta on puuttunut tavoite, se on liian helposti rapautunut kulloinkin voimakkaiden eturyhmien välittömien tavoitteiden puolustamiseksi. Kun ongelmia tulee, ei tiedetä mihin suuntaan edetä.

Me olemme aina sanoneet Venäjälle, ettei siitä voi koskaan tulla unionin jäsen. Perustelut miksi ovat tosin aina jääneet epäselviksi. Laajentuminen asettaa ylimalkaan suuria paineita unionille, mutta sen jälkeen kun Turkki on uudelleen julistettu mahdolliseksi jäseneksi, on vaikea löytää asiallisia perusteluita miksi Venäjä ei voisi olla sitä. Ei siinä mielessä, että maasta tulisi pian tai ehkä koskaan jäsen – päätöshän on vielä vuosikymmenten jälkeenkin poliittinen eikä jäsenkypsyydestä ole vielä pitkään aikaan mitään syytä keskustellakaan – mutta siinä mielessä, että sanomalla Venäjän voivan tulla jäseneksi täyttämällä samat ehdot kuin muutkin, saattaisimme antaa maalle mahdollisuuden omaksua selkeä ja hyvin määritelty tavoite, yhteensopivuus Eu-jäsenyyden kanssa. Juuri tällainen tavoite voisi hyvinkin olla se mitä tarvittaisiin, jotta Venäjän uudistuspolitiikka jatkuisi jonkinlaisella johdonmukaisuudella – läpi kaikkien niiden vaikeuksien, epäonnistumisten ja kriisienkin jotka ovat väistämättömiä edessä olevan ilmeisesti pitkän Putinin valtakauden aikana.

Entä jos Putin onnistuu?

Venäjällä on erinomaisen kokonaistaloudellisen tilanteen ja saavutetun poliittisen vakauden takia mahdollisuus uudistusten uuteen aaltoon. Mutta kuinka todennäköistä tämä on? Ohjelmien saatavuus ei ole koskaan ollut Venäjän uudistusten rajoittava tekijä, ja on mahdollista vaikkakaan ei todennäköistä että Grefin paperit jäävät vaille hyväksyntää. Yleisen luonteensa vuoksi tällainen hyväksyntä olisi vasta alku konkreettisten päätösten tekemiselle. On huolestuttavaa, että Putin on ollut hidas talouspoliittisten päätösten aloittaja. On myös huolestuttavaa, että vakautta korostavat äänet ovat vahvistumassa. Huolestuttavaa on myös se, ettei Putin ole tähän asti ollut vahva suhteessa alueisiin. Tatarstanin ja Bashkortostanin kanssa tehtyjen sopimusten sisältö on tuntematon. Putin on myös esittänyt, että oleellinen maan vapaan kaupan mahdollistava lainsäädäntö jätettäisiin alueiden päätösvaltaan. Se olisi merkittävä taka-askel.

Mutta vaikka epäilyt osoittautuisivat aiheettomiksi niin että johdonmukainen uudistuspolitiikka omaksuttaisiin ja toteutettaisiin, Venäjälle ei voi luvata kovinkaan valoisaa tulevaisuutta. Viimeiset viisitoista vuotta ovat pitkä aika. Ne ovat tuottaneet sellaisia pitkäkestoisia kehityssuuntia, joiden ajoissa kääntäminen on hyvin vaikeaa ellei mahdotonta. Lähes mikä tahansa yhteiskunnan perustoiminto voi aiheellisesti väittää tulleen laiminlyödyksi tavalla, joka saattaa vaarantaa yhteiskunnallisen kehityksen. Tämä pätee investointeihin, infrastruktuuriin, koulutukseen, ympäristöön, asevoimiin, terveydenhoitoon, sosiaaliturvaan – lähes mihin tahansa. Vain keskushallinto, joka on paisunut entisestään, on poikkeus.

Venäjän suhteen ei koskaan pitäisi käyttää optimistin ja pessimistin nimityksiä. Mutta jos niitä halutaan käyttää, ero on helppo piirtää. Optimisti uskoo, että vaikka äsken luetellut toiminnot kärsivät ja ovat rapistuneet, yhteiskunnan sitko kestää tulevaisuudessakin. Pessimisti pelkää, ettei näin käy.